

**CONCEPTUL DE UNIRE BISERICESCĂ
ÎN DEZBATERILE CONFERINTELOR MINISTERIALE DIN VIENA
LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVIII-LEA**

**DAS KONZEPT DER KIRCHLICHEN UNION
IN DEN DEBATTEN DER MINISTERIALEN KONFERENZEN AUS WIEN
– MITTE DES XVIII-TEN JHS.**

ZUSAMMENFASSUNG

Zusammengefasst auf Grund einiger neuen Dokumente die in den Wiener Archiven entdeckt wurden, widerspiegelt die vorliegende Studie die Änderung der Verhaltensweise der offiziellen österreichischen Kreise gegenüber den orthodoxen Rumänen aus Siebenbürgen, gegenüber dem Konzept der religiösen Union und der Verbreitung einer neuen konfessionalen Politik in Siebenbürgen als Folge der Suggestionen die von den österreichischen Minister Bartenstein und Kaunitz formuliert wurden.

Lange Zeit hat in Wien das Klischee dominiert, dass die ganze orthodoxe Kirche aus Siebenbürgen zur Union getreten ist, ausser den Rumänen aus Braşov, Fogarasch und Hermannstadt, denn das Recht erkannt wurde Priester zu besitzen die ausserhalb Siebenbürgens geweiht wurden und frei den liturgischen Kultus ausüben durften. Aus diesem Grund hat die orthodoxe Hierarchie in Siebenbürgen nach 1701 nicht mehr existiert, weil die Behörden angenommen haben, dass alle orthodoxen Gläubigen zur Union mit Rom übergetreten sind. Die konfessionellen Konflikte Mitte des XVIII-ten Jh. haben diese These nicht validiert, diese die von den politischen und militärischen Behörden aus Siebenbürgen behauptet und von einigen Kreisen aus Wien umarmt wurde, weil sie das imperiale Hof auf die kirchliche Frage der Rumänen aufmerksam gemacht haben.

Die Dokumente auf die der Verfasser in seinem Werk herangreift, illustriert die verschiedene Verstehensweise des Unionkonzeptes von Seite der Rumänen aus dem Prinzipat, die Position der Mitropoliten aus Carloviţ, die divergenten Standpunkte die in Wien betreffend diese Frage existierten und die Stellungsänderung des Wiener Hofes gegenüber den Orthodoxen aus Siebenbürgen. In Rahmen der ministerialen Sitzungen haben die politischen führenden Kreise aus Wien im Laufe der Zeit ihren Konzept geändert über das, was sie bis zu dem Zeitpunkt annahmen, welche die notwendigen Voraussetzungen für eine authentische Union wären. Der Standpunkt des Ministers Ulfeld war kompatibel mit dem Konzept einer Vereinigung im florentiner Geiste, das aber in Opposition mit dem Minister Bartenstein war, der in der Ignoranz des einfachen rumänischen Volkes ein Grund für seine Annahme sah, dass bei der Mehrheit der Rumänen aus Siebenbürgen niemals die Rede über eine wahre Zustimmung mit der Union sein konnte. Seine Meinungen betreffend die Notwendigkeit einer bewussten Entgegennahme der Union von jeden Gläubiger selbst und über die Notwendigkeit einer direkten Konvertierung der Personen, haben sich bis zuletzt unter den Wiener Behörden durchgesetzt.

Trotz einer einstimmigen Meinung, die sich im Rahmen der ministerialen Besprechungen aus Wien durchgesetzt haben sollte, hat immer mehr die Idee gesiegt, dass die Einigung selbst und die öffentliche Ruhe des Prinzipats durch die Gewährung der Toleranz für den nicht unierten Rumänen besser gesichert werden kann.

Unirea bisericească din Transilvania, confirmată în mod oficial de împăratul Leopold I la 19/30 martie 1701, a determinat de la început opoziţii în rândul românilor din principat. După moartea episcopului Atanasie (1713), opoziţia s-a întărit. În timpul păstoririi urmaşului său, opoziţia s-a constituit şi pe plan bisericesc. A apărut o ruptură în rândul românilor din Transilvania, în uniţi şi ortodocşi. O istorie dureroasă începea de acum înainte¹. Curtea din Viena a numit un episcop pentru ortodocşii din Transilvania abia în anul 1761.

Câţi români din Transilvania au fost uniţi cu Biserica Romei, în această perioadă? Câţi au rămas ortodocşi, sau așa, cum îi numea Curtea din Viena, „neuniţi”? Care erau criteriile care garantau apartenenţa la una din cele două identităţi confesionale? În ce măsură declararea comunităţilor de către

---

¹ Ernst Chr. Suttner, *Die orthodoxe Kirche im Österreich. Ein Überblick vom 16. Jahrhundert bis in unsere Gegenwart*, în: *Internationale Kirchliche Zeitschrift*, 76,1986, p. 238.

preoții lor ca fiind unite cu Biserica Romei, corespundea realității? Ce înțelegeau românii din această perioadă prin conceptul de unire, pe care l-au îmbrățișat sau l-au respins? Care era înțelegerea conceptului de unire bisericească din Transilvania în rândul miniștrilor austrieci? Informațiile privitoare la situația confesională din Transilvania, trimise la Viena, au coincis întotdeauna cu realitatea? Căror motive se datorează chiar și evidenta schimbare de atitudine, la un moment dat, a uniților și a neuniților față de unire?

I. Poziția locuitorilor satelor românești față de unirea cu Biserica Romei

Atitudinea românilor față de apartenența la Biserica unită s-a manifestat diferit între anii 1701-1745 și după aceea:

Încă din anul 1701 credincioșii din părțile Brașovului și Făgărașului au refuzat autoritatea episcopului unit Atanasie Anghel, trecând sub ascultarea duhovnicească a mitropoliților Țării Românești din București. În 1728 înseși autoritățile austriece au recunoscut trecerea lor sub jurisdicția episcopului ortodox din Râmnic. Aceștia și-au exprimat așadar, apartenența la ortodoxie, de la început.

A existat apoi, o parte a credincioșilor care a trecut conștient la unire, având însă, un alt înțeles al unirii, decât cel pe care l-a impus cardinalul romano-catolic Leopold Kolonici, care a încorporat efectiv, Biserica românească ortodoxă din Transilvania în structurile tridentine ale Bisericii romano-catolice. Acești credincioși au fost conștienți că merg la biserica unită din satul lor, că se fac uniți, dar că legea și pravila lor nu suferă vreo schimbare².

Pentru mulți dintre credincioșii uniți, unirea avea și un alt înțeles: „a fi sau a nu fi cu stăpânirea politică de atunci”³.

Alt caz îi are în vedere pe credincioșii rămași mai departe ortodocși, dar care au fost declarați de preoții satelor lor ca uniți. Neobservând nici o schimbare în învățătura, cultul și organizarea Bisericii lor, aceștia nu și-au putut da seama de noua orientare a preoților⁴, care se declaraseră uniți. Țăranii susțineau „că pentru prima dată auziseră de la un om trimis de Dumnezeu, cum îl numeau ei pe Visarion, că preoții lor acceptaseră unirea și că ei înșiși erau considerați uniți”⁵.

II. Unirea bisericească din Transilvania în percepția Curții din Viena

Paralel cu această situație reală din Transilvania, impresia Curții din Viena cu privire la situația Bisericii unite din principat era cu totul alta. „O jumătate de veac, Curtea a menținut ficțiunea că Biserica greco-catolică ar cuprinde pe toți românii care locuiau în ținuturile ungare, răsăritene ale monarhiei”⁶.

Informațiile trimise de autoritățile locale din Transilvania Curții din Viena, privitoare la apartenența confesională a românilor din principat, întrețineau același punct de vedere:

În luna noiembrie 1750, guvernatorul Transilvaniei transmitea Cancelariei aulice transilvane faptul că în Transilvania nu există „schismatici” în afară de unii comercianți greci și unii călugări care au pătruns din Moldova sau Țara Românească⁷.

La 18 februarie 1751, vicarul Petru Pavel Aron transmitea guvernatorului că situația unirii a fost în foarte mare măsură restabilită, că majoritatea locuitorilor au revenit la unire, informație pe care guvernatorul a transmis-o ulterior, la 5 aprilie 1751, Curții⁸.

Mitropolitul Pavel Nenadovici însuși, a scris în anul 1751 românilor ortodocși din Transilvania o scrisoare importantă, în care le cerea să-și exprime dorința la Curte în legătură cu

² Este elocvent în acest sens, cazul unor credincioși din Făgăraș care frecventau biserica unită din satul lor, conștienți că își păstrează mai departe identitatea lor confesională, dar care, după predicile călugărului Visarion în Transilvania, amenințau cu părăsirea unirii: „Când am început să umblăm în biserica unită, ne-am dus la preotul unit Vasile, că dumnealui atunci încă nu se făcuse unit și l-am întrebat pe dânsul să ne spună dacă vede și știe că suferă vreo schimbare prin unire, legea și pravila cea de ritul românesc răsăritean. Dumnealui s-a jurat pe credința de preot că nu suferă nici o schimbare. Dar acum, luând cunoștință că călugărul care a venit în Ardeal a arătat multe schimbări ale religiei noastre, dacă nu vom fi lămurii și dacă simțim vreo abatere de la credința noastră, noi ne vom lepăda cu totul de unire”. Vezi Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea*, vol. I, Sibiu, 1920, p. 145.

³ Zenovie Pâclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite*, partea a doua, în *Perspective*, iulie 1991-iunie 1993, p. 42.

⁴ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Chișinău, 1993, p. 294.

⁵ Keith Hitchins, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania 1700-1868*, Cluj-Napoca, 1987, p. 48.

⁶ Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Cluj-Napoca, 1994, p. 165.

⁷ Augustin Bunea, *Episcopul Ioan Inocențiu Klein (1728-1751)*, Blaj, 1900, p. 253.

⁸ Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea*, II, Sibiu, 1930, p. 2-7.

numirea unui episcop ortodox, arătându-le că autoritățile vieneze nu cunosc nimic despre aceasta, considerându-i pe majoritatea dintre ei ca fiind uniți, potrivit rapoartelor trimise la Viena de către preoții uniți și guvernatorul. Acele rapoarte indicau faptul că românii din Transilvania ar fi cerut „cu toată tăria uniunea, pentru care nu se face nici o siluire”⁹.

La 7 septembrie 1757 guvernul Transilvaniei transmitea Curții imperiale informații despre suferințele preoților români uniți, provocate de cei care nu doreau să aparțină Bisericii române unite. În raport se arată faptul că în anul 1698 întreg clerul român din Transilvania a îmbrățișat unirea. În afară de orașul Brașov, poporul s-a alăturat cu bucurie clerului, îmbrățișând unirea. Toate bisericile s-au aflat la acea vreme sub jurisdicția episcopului unit; de aceea uniții ar fi proprietarii de drept ai acestora¹⁰.

Însuși ministrul Bartenstein, președintele Deputației aulice ilirice, în memoriile sale redactate pentru instruirea viitorului împărat Iosif al II-lea, atrăgea atenția asupra deselor informații false, care ajungeau la Viena. Memoriile sale legate de chestiunea religioasă a românilor din Transilvania au fost tipărite mai târziu, în anul 1802¹¹.

III. Opinii diferite ale miniștrilor austrieci în aprecierea conceptului de unire bisericească din Transilvania

Între anii 1747-1751, chestiunile religioase ale Transilvaniei au fost trecute în responsabilitatea Deputației aulice în Banaticis, Transsylvanicis et Illyricis¹², creată în anul 1747 și supusă direct împărătesei Maria Tereza. Începând cu anul 1751, chestiunile religioase au trecut în responsabilitatea conferințelor ministeriale, iar în anul 1755, în responsabilitatea Tezaurariatului aulic¹³. Conducătorul acestuia, Graf Karl von Königsegg-Erps, a primit rangul unui ministru special pentru Transilvania¹⁴. În această calitate, el trebuia să prezinte, în cadrul conferințelor ministeriale, problemele legate de viața religioasă a românilor din principat¹⁵. Între anii 1757-1761, această funcție a fost deținută de ministrul Ulfeld, apoi de influentul ministru Kaunitz¹⁶.

Într-o situație foarte critică pentru românii din Transilvania, miniștrii Curții din Viena au analizat problemele ivite și au propus împărătesei diferite măsuri care să contribuie la temperarea tensiunilor confesionale din principat.

III.1. Stadiul unirii în principat

Poziția ministrului Ulfeld

Contele Anton von Ulfeld, ministru pentru chestiunile transilvane, a reprezentat opinia potrivit căreia, înainte de anul 1744, în afară de „neuniții” din localitățile Brașov, Făgăraș și Sibiu, toți românii

⁹ Eudoxiu Hurmuzachi, *Fragmente din istoria românilor*, Vol. II, București, 1900, p. 194: „A sosit timpul ca să vă roștiți în ceea ce privește credința voastră, să spuneți dacă doriți ori nu să vă vie un episcop de ritul grecesc neunit, căci dacă nu vă veți cere voi înșivă un asemenea episcop, nu are fără îndoială, nimeni să vi se impună cu de-a sila. Să știți adecă, că împărăteasa îi lasă orișicărei națiuni voie liberă de a stăruî în legea părinților ei. Împărăteasa, ea însăși mi-a răspuns că ea nu siluiește pe nimeni în credință, ci voi înșivă, pornind din liberul vostru îndemn, primiți uniunea pentru care nu se face siluire; În același sens se pronunță și toate raporturile trimise împărătesei de preoții uniți și de guvernator. Voi înșivă – zic ei – cereți cu toată tăria uniunea fără nici o siluire; nici că ați cerut vreodată fie de la guvern, fie de la guvernator, să vi se dea un episcop neunit [...]”.

¹⁰ Augustin Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici, (1751-1764)*, Blaj, 1902, p. 119-120.

¹¹ Johann Christoph Baron von Bartenstein, *Kurzer Bericht von der Beschaffenheit der zerstreuten zahlreichen Illyrischen Nation in kaiserl. königl. Erblanden*, Frankfurt und Leipzig, 1802.

¹² Friedrich Walter, *Die Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung in der Zeit Maria Theresias (1740-1780)*, în: *Die österreichische Zentralverwaltung*, Ediție de Heinrich Ketschmayer, II Abteilung, 1 Band, 1 Halbband, Wien, 1938, p. 88. Președinții Deputației aulice au fost Graf Ferdinand Kollowrat (1745-1751), Graf Karl von Königsegg-Erps (1751-1755), Johann Christoph Freiherrn von Bartenstein (1755-1767) și Franz Xaver Freiherr Koller (1767-1777).

¹³ Em. Turczynski, *Konfession und Nation*, Düsseldorf, 1976, p. 169.

¹⁴ *Ibidem*, p. 169. Vezi și Friedrich Walter, *Die Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung in der Zeit Maria Theresias (1740-1780)*, în: *Die österreichische Zentralverwaltung*, Ediție de Heinrich Ketschmayr, II Abteilung, 1 Bd, 1 Halbband, Wien, 1938, p. 235.

¹⁵ Fr. Walter, *op. cit.*, p. 235.

¹⁶ *Ibidem*.

din Transilvania ar fi fost uniți¹⁷. Cei care nu au vrut să primească unirea, au fost lăsați de la început în schisma lor, în cele trei localități mai sus amintite. Toți ceilalți însă, în toată țara și-au declarat deja, de atunci, aderența la unire. Unirea îmbrățișată de ei în chip liber, nu putea fi invalidată nicicum, prin invocarea unei uniri prin consimțământ. Pe de o parte, stăruința în credința catolică a confirmat unirea prin consimțământ, pe de altă parte, toți cei de atunci au murit deja, cei care trăiau (la mijlocul sec. al XVIII-lea – n.n.) fiind botezați în bisericile unite și crescuți în unire, încă de la vârsta copilăriei. De asemenea, unirea, îmbrățișată în chip liber, nu putea fi invalidată nici prin invocarea ignoranței lor sau a lipsei de instrucție în chestiuni religioase, deoarece dacă se ia în considerație acest principiu, pentru a-i lăsa liberi să îmbrățișeze unirea, ar trebui din capul locului, pe fondul ignoranței și a lipsei de instrucție, ca cei mai mulți țărani catolici de pretutindeni să fie considerați nu ca aparținând Bisericii catolice, trebuind a fi lăsați liberi să-și aleagă religia.

Potrivit aceluiași ministru, de la începutul secolului al XVIII-lea și până în anul 1744, situația confesională din principat a fost stabilă, poporul român fiind unit. Abia în acest an, au fost trimiși în Transilvania „popi schismatici străini”, care „nu s-au mulțumit doar să predice înlăturarea unirii, ci au provocat și tulburări în rândul poporului”¹⁸.

Poziția Cancelariei aulice transilvane era aceea că după anul 1698 și până în anul 1744, toți românii din Transilvania ar fi fost uniți și „ar fi avut proprietatea asupra tuturor bisericilor și mănăstirilor, cu excepția celor trei localități. Toți popii și călugării ar fi trecut la unire, de asemenea, toți copiii ar fi fost botezați în biserica unită. Apostazia și violențele ce au urmat, au fost determinate de emisarii trimiși de patriarhul de atunci”¹⁹.

Poziția ministrului Bartenstein

Opinia în legătură cu situația unirii din Transilvania, expusă de Ulfeld și de reprezentanții Cancelariei aulice transilvane nu a fost împărtășită de Bartenstein, președintele Deputației aulice ilirice.

În legătură cu românii ortodocși, Bartenstein a căutat să arate că în Transilvania, și înainte de anul 1744, au existat mai mulți ortodocși decât în cele trei localități amintite. Într-una din lucrările semnificative scrise pentru instruirea împăratului Iosif al II-lea, a arătat faptul că în perioada în care călugărul Visarion și episcopul Klein au determinat pe mulți români la apostazia de la unire, nici guvernul transilvan nici cancelaria aulică transilvană n-au împărtășit ideea potrivit căreia, cu excepția a trei localități, toți românii din Transilvania ar fi fost uniți, că toți preoții și toate bisericile lor ar fi fost unite, și că toți copiii lor ar fi fost botezați de preoți uniți, teză ce se încerca a fi acreditată în anii 50²⁰.

La vremea în care nu se înregistraseră încă tensiuni confesionale în principat, „500 de popi din acel principat s-au declarat în mod oficial ca neuniți, fiind tolerați ca atare; un număr care, doar pentru

¹⁷ HHStA Wien, *Illyrico-Serbica*, Kt. 4, Conv.1, 26 April 1756, fol. 105v: „All übrige im gantzen Land aber ohnstrittig sich bereits damahlen schon zur Union erkläret hatten, und sich ihre freywillige Union keinerdings entkräften lasset, weder durch Anführung – daß sie per acclamationem beschehen, dann die lang-Jährige Verharrung im Katholischen Glauben eines theils die acclamation confirmiret hat, andere theils aber alle damahlig bereits ausgestorben, und die lebende in Unirten Kirchen getauffet, und in der Union von Kinder-Jahren an auferzogen worden“.

¹⁸ Staatsarchiv Sibiu, *Rosenfeld Sammlung*, H. 6-9, nr. 33, fol. 509. Vezi și Bunea, *Episcopii [...]*, p. 148.

¹⁹ HHStA Wien, *Illyrico-Serbica*, Kt. 5, 4 Juni 1759, fol. 61v: „Es wäre durch die im Jahr 1698, erfolgte general Unions-Annahm, ob sie gleich per acclamationem absque praevia instructione beschehen, hiervon abgekommen, und von solcher Zeit an bis auf das Jahr 1744 alle Wallachen in Siebenbürgen unirt gewesen, und hätten alle Kirchen, alle Klöster, auser an dreyen orton, die unirt allein innengehabt, auch alle Poppen und Callugier sich zur Union bekennet, mithin wäre auch alle Kinder in der Union getauffet worden“. Vezi și HHStA Wien, *Staatskanzlei Vortäge*, Kt. 84, 8 ianuarie 1759, fol. 45r: „Wird für vollständig und unwiedersprechlich angegeben das nach dem Jahr 1690 oder der general Unions-Annahm, bis zum Jahr 1744, alle Wallachen in Siebenbürgen unirt waren; das alle Kirchen, alle Klöster, ausser an dreyen Orten, die alleinige Unirte innen hatten: das alle Poppen und Callugier sich zur Union bekennet, mithin auch alle Kinder in der Union getauffet worden“.

²⁰ Joh. Chr. von Bartenstein, *Kurzer Bericht von der Beschaffenheit der zerstreuten zahlreichen illyrischen Nation in Kaiserlichen Königlichen Erblanden*, Frankfurt und Leipzig, 1802, p. 59: „Woraus zugleich abzunehmen ist, daß noch zu der Zeit, als der berühmte Impostor nebst dem eignen so reichlich begnadigten unirten Bischof, Baron Klein, sehr viele Wallachen wieder zum Abfall von der Union brachte, weder das siebenbürgische Gubernium, noch die hiesige siebenbürgische Kanzlei geglaubt haben können, 'daß außer an drei Oerten, alle Wallachen in Siebenbürgen, alle ihre Poppen, alle ihre Kirchen vorher unirt gewesen, und alle ihre Kinder von unirten Poppen getauft worden'; wie seit einigen Jahren zu Begründung der angerathenen, nicht allzugünstig ausgeschlagenen Entschließungen, für eine unlaugbare Wahrheit angegeben worden. Zu wünschen wäre also gewesen, daß man sogleich als dieses Vorgeben zum Vorschein gekommen, dessen Grund oder Ungrund untersucht hätte“.

cele trei localități, nici una de mare întindere, părea pentru toți, exagerat”²¹. În timpul împăratului Carol al VI-lea, s-a permis românilor neuniți din Transilvania să se adreseze episcopilor neuniți din afara țării, această permisiune nefiind restrânsă doar la locuitorii ortodocși ai celor trei localități menționate²².

Bartenstein atenționa asupra faptului că rapoartele cancelariei aulice transilvane din anul 1759, nu erau nicidecum, în acord cu rapoartele cancelariei aulice transilvane, ale guvernului transilvan și ale comisiilor instituite în anul 1744. Potrivit considerațiilor lui, dacă toate supozițiile Cancelariei aulice transilvane ar fi fost adevărate, și măsurile propuse de această instituție ar fi fost întemeiate²³. Constata însă, că cele mai multe supoziții ale Cancelariei aulice transilvane privitoare la situația confesională din Transilvania erau îndoielnice sau false²⁴.

În discursul său, Bartenstein aducea în atenție și mărturiile diferite ale celor doi miniștri Baron von Touhsant și Baron von Schmidlin, consemnate la date diferite, care se contraziceau flagrant una pe cealaltă, în prezentarea unirii din Transilvania. Considera afirmațiile lui Schmidlin ca fiind gratuite, fără probe temeinice. Datorită unui zel religios exagerat, acesta ar fi făcut erori în unele părți ale mărturiilor lui²⁵.

Își motiva convingerea, aducând în discuție conferințele ministeriale convocate în deceniile anterioare, la care a luat parte, alături de ministrul Stahremberg, președinte al cancelariei aulice transilvane, și de consilierii aulici decedați Mannageta și Koch. Considera faptul că referatele guvernului transilvan, ale cancelariei aulice transilvane și ale comisiei imperiale, trimise Curtii din Viena în anii 1743-1744 și elaborate sub controlul ministrului Stahremberg, care a cunoscut realitățile din Transilvania, erau autentice și nu trebuiau trecute cu vederea. Situația unirii era prezentată într-o manieră diferită de cea care se dorea a fi acreditată în anii 50-60 ai secolului al XVIII-lea. Aceste rapoarte nu acreditau ideea potrivit căreia, în perioada 1698-1744 toți românii mireni și clerici ar fi fost uniți, ci numai că împăratul Leopold a plantat unirea, împăratul Iosif a udat-o și de abia împăratul Carol al VI-lea a promovat-o de mai multe ori²⁶ („in verbis plantatam, irigatam und amplius promotam”)²⁷. Dacă toți românii ar fi fost deja uniți, unirea n-ar mai fi avut nevoie de stimulare. Nici chiar la mijlocul secolului al XVIII-lea nu s-a afirmat faptul că unirea avea rădăcini puternice, ci doar că se spera acest lucru. Decretele imperiale emise în primii patruzeci de ani, organizarea episcopiei catolice latine, înființarea mănăstirii basiliene pentru întărirea unirii, prezența teologului iezuit alături de episcopul unit erau, potrivit considerațiilor lui Bartenstein, dovezi neîndoielnice care exprimau cât de instabilă a fost unirea la mult timp după perioada de domnie a împăratului Leopold²⁸ (vezi și paragraful 315). Bartenstein cerea cancelariei transilvane să nu mai meargă pe supoziții sau presupuneri ci pe fapte concrete²⁹. Ministrul era indignat de faptul că unele informații privitoare la chestiunile religioase din Transilvania nici nu au fost prezentate împărătesei iar altele, „fără probe

---

²¹ *Ibidem*: „Zur selben Zeit, als in Siebenbürgen alles ruhig und die grösste Hoffnung der daselbst tief eingewurzelten Union vorhanden war, vermöge der jährlich verfassten Conscriptio dortiger Wallachen annoch gegen 500 Popen in gedachtem Fürstenthum sich als nichtunirt öffentlich bekennet, und als solche daselbst geduldet worden. Eine Anzahl, die für alleinige drei Oerter von keinem allzugrossen Umfange, jedermann übermässig scheinen muss”.

²² *Ibidem*: „Wobei noch mehrere Beweise beigebracht werden können, dass unter Kaiser Karls VI Regierung den nichtunirten Wallachen in Siebenbürgen der Zutritt zu den nichtunirten Bischöfen ausser Landes, ohne eben diesen Zutritt lediglich auf die Einwohner dreier Oerter einzuschränken, gestattet werden”.

²³ HHStA Wien, *Staatskanzlei Vortäge*, Kt. 84, 8 ianuarie 1759, fol. 45r: „Wann nun alle diese Supposita ihre Richtigkeit hätten; so würde an durch die von der nunmehrigen Siebenbürgischen Hoff-Kanzley vorgeschlagene Maasregeln nicht wenig begründet”.

²⁴ *Ibidem*, fol. 45v: „Wohingegen in dem wiedrigen fall, und da deren mehrste theils zweyfelhaft und theils irrig seyn sollen”.

²⁵ *Ibidem*, fol. 47r: „aus einen übertreibenen Religionseifer Herr Baron Schmidlin sich in verschiedenen Stücken geirrt habe”.

²⁶ *Ibidem*, fol. 47r: „Kaiser Leopold die Union gepflanzt, Kaiser Ioseph sie begossen und erst Kaiser Karl der sechste sie mehrere beförderet habe”.

²⁷ *Ibidem*, fol. 45r; vezi și HHStA, *Illyrico-Serbica*, Kt. 5, 4 Juni 1759, fol. 62r.

²⁸ *Ibidem*, fol. 47v: „[...] zweideutige Anzeigen sind, wie wankend die Union in Siebenbürgen lange nach des höchstseligsten Kaisers Leopoldi Zeiten verbleiben”.

²⁹ HHStA Wien, *Illyrico-Serbica*, Kt. 5, Conv. 1, 4 Dezember 1758, fol. 42v: „Es anjezo nicht mehr auf Supposita, oder Vermuthungen, die anzuziehen ganz leicht ist, sondern auf Proben ankommen zu lassen”.

concrete și elaborate doar pe baza unor simple supoziții aproximative³⁰, erau considerate ca fiind întru totul adevărate.

Potrivit punctului de vedere al lui Bartenstein existau așadar, în principatul Transilvaniei și înainte de 1744, mai mulți neuniți decât doar cei din cele trei localități amintite. Pe de altă parte, numeroși dintre cei care au primit la începutul secolului al XVIII-lea unirea, n-au avut la acea vreme, o idee clară despre ce înseamnă aceasta. Mulți urmași ai acestor români uniți au părăsit unirea după anul 1744. Punea în acest sens la îndoială interdicția manifestării vieții religioase (cu excepția a trei parohii) în cazul celor ce nu voiau să accepte mărturisirea de credință „stranie” pe care au făcut-o înaintașii lor, prin aderarea la unire doar prin consimțământ, fără a ști nici măcar în ce constă sau în ce nu constă unirea. De asemenea, avea îndoiele în ce privește caracterizarea celor ce practicau această religie în liniște, ca fiind tulburători ai liniștii publice³¹.

Poziția cancelarului Kaunitz

Cancelarul de stat Kaunitz a avut o opinie asemănătoare cu cea a lui Bartenstein în aceste chestiuni. Și el a pus la îndoială primirea generală prin consimțământ a unirii de către toți românii din Transilvania³². În legătură cu numărul neuniților din principat, Kaunitz era de părere că nu trebuia să se mai rămână pe mai departe, la întrebarea: „unde și în ce măsură au fost tolerați neuniții din Transilvania, încă de la începuturile Bisericii unite în acest principat?” Considera ca fiind imperios necesară luarea în calcul a situației contemporane lor, potrivit căreia „în Transilvania se găsea un număr mare de schismatici”³³.

III.2. Apostazia de la unire

Cine a îndemnat pe români la apostazie de la unire?

Cele mai multe opinii înclinau să-l declare pe mitropolitul din Karlovitz ca prim vinovat care, prin trimiterea de călugări sârbi din mitropolia sa în Transilvania, a încurajat apostazia românilor de la unire. Miniștrii interpretau aceste acțiuni ale mitropolitului pe fondul interesului acestuia de a-și extinde jurisdicția și asupra ortodocșilor din Transilvania.

În ce privește punctul de vedere potrivit căruia singurul vinovat pentru tensiunile din Transilvania de după anul 1744 ar fi fost mitropolitul din Karlovitz, care trimisese numeroși „emisari”³⁴ pentru a îndemna pe oameni la părăsirea unirii, Bartenstein arăta că rapoartele din anul 1744 îl prezentau ca „inițiator, provocator și încurajator al românilor la părăsirea Unirii, nu pe mitropolitul din Karlovitz ci pe însuși nevrednicul episcop unit Baron Klein”³⁵. Adevăratul provocator

³⁰ HHSTA Wien, *Illyrico-Serbica*, Kt. 5, Conv. 3, 17 Oktober 1758, fol. 27v: „So mus bekennen, das mich an so hauffigen irrigen Suppositis nicht wenig stosse, und nichtwohl begreiffe, wie man Ihro Mayestät das eine gänzlichen verschwigen und das andere ohne vollständige Prob aus alleinigen wahrscheinlichen muthmasungen für ganz richtig angeben können”.

³¹ HHStA, *Staatskanzlei-Vorträge*, Kt. 65, 17 noiembrie 1750, fol. 28r-30v: „Ob aber gar alles exercitium religionis denen, deren vor-elttern sich NB. per acclamationem zur Union bekennet, ohne, wie man selbstn saget, zu wissen, worinnen die Union, oder nicht Union bestehe, ausser in denen benamseten dreyen Kirchen von darumben allein zu benehmen, weiln sie eine so seltsahme glaubens bekandntnus nicht ratihabiren wollen? wie ingleichen, ob die so sich eines solchen auch stillen exercity anmassen, pro perturbatoribus quietis publicae angesehen werden mögen? stehe ich allerdings an”.

³² Staatsarchiv Sibiu, *Rosenfeld Sammlung*, H.6-9, nr. 33, 19 August 1758, fol. 562r: „Eine weit schwerer Frage – sagte er – ist ob alle Siebenbürgischen Unterthanen graeci ritus, außer jenen, welche sich in Kronstadt, Fogarasch und Hermannstadt aufhalten, seiter den Zeiten Kaisers Leopoldi Mayestät, als Uniti anzusehen? und daher diejenigen, so sich dermalen von Non Unitos ausgeben, wo nicht wie Apostatae zu halten, jedoch nicht zu toleriren seyen? ... Nachdem nur keinem Zweifel unterworfen wäre, das sich dijenige, so sich dermalen in Siebenbürgen für non unitos graeci ritus ausgeben auch eine merhafte Zahl belaufen; so wäre es vergeblich und nichtmehr an der zeit, in einige Untersuchung die vorhinnigen Umständen einzugehen, sondern man müste sich nach denen gegenwärtigen richten”.

³³ HHStA Wien, *Illyrico-Serbica*, Kt. 5, Conv. 4, 1759, fol. 98r: „genugsam seye, das in Siebenbürgen eine grosse Anzahl Schismaticorum sich befinde”; data exactă a redactării documentului nu este precizată.

³⁴ HHStA Wien, *Illyrico-Serbica*, Kt. 5, Conv. 3, 17 Oktober 1758, fol. 27v: „Schlieslichen ist nicht minder zum öffteren vorgegeben worden, das vor dem im Jahr 1744 in Siebenbürgen eingetroffenen fanatischen Emissario, alle Wallachen, auser an dreyen orthen unirt waren, das diesen Emissarium der damahlige Patriarch abgeschicket, um einen theil dortiger Wallachen von der Union abfallen zu machen”.

³⁵ HHStA Wien, *Illyrico-Serbica*, Kt. 5, 4 Juni 1759, fol. 62v: „Hierbey hat man es in der Specie facti nicht bewenden lasen, sondern es wird darinnen noch überdas für den vornehmsten Uhrheber, Beförderer und Anfrischer zum Abfall von der Union nicht der Patriarch, sondern der eygenen unwürdige Unirte Bischoff Baron Klein angegeben”. Și generalul comandant Czernin din Transilvania l-a făcut, în anul 1744, responsabil pe episcopul unit pentru neliniștile provocate în cazul Unirii. La 6 iunie 1744 Consiliul aulic de război cerea generalului Czernin explicații suplimentare privitoare la atitudinea episcopului, a clerului și a românilor uniți: „was er aber wegen des unirten Bischoffens und das solcher die Wurzel des Übels

al tulburărilor confesionale din Transilvania era considerat a fi episcopul unit Klein, în timpul căruia „schisma” s-a extins tot mai mult. Ar fi fost de dorit ca episcopul unit pe atunci în exercițiu (Petru Pavel Aron – n.n.) să fi remediat erorile înaintașului său, dar faptul că de la începutul păstoririi sale n-a acceptat pe teologul iezuit, iar relațiile acestuia cu călugării basilieni nu erau foarte apropiate, pune la îndoială această speranță a Curții din Viena.

Atitudinea față de cei care au apostaziat de la unire

A existat o categorie a celor ce au apostaziat de la unire „din simplă ignoranță sau din înțelegerea greșită potrivit căreia ar exista din partea Curții din Viena intenția de a desființa cu totul ritul grec”. În cadrul conferințelor ministeriale s-a propus ca împotriva acestora, să nu se exercite nici o violență sau forță, păstrându-se principiile anterioare în vigoare³⁶. Ideea desființării propriului rit liturgic, aceasta implicând și pierderea identității tradiționale răsăritene, este legată și de unele dispoziții imperiale care precizaseră cu câtva timp înainte că trebuie păstrată distincția riturilor, dar în același timp, să se arate că ritul grec unit este la fel de catolic ca și ritul latin³⁷. Formulările celor însărcinați să prezinte țăranilor români avantajele unirii, nefiind destul de clare, au creat o mare confuzie în rândul românilor. Majoritatea au înțeles că această egalitate a riturilor ar aduce cu ea schimbarea ritului liturgic răsăritean cu cel latin apusean. Reacția țăranilor era legată mai ales de ideea de schimbare a ritului liturgic.

Cu referire la preoții originari din Transilvania, care au primit hirotonia de la un episcop unit și apoi au renegat unirea, sau la aceia care după intrarea în principat a „instigatorilor schismatici”, au primit hirotonia în Țara Românească sau Moldova, se propuneau următoarele măsuri: primii, adică cei apostazi, să fie predați episcopului unit sau vicarului său; celorlalți care au fost hirotoniți în țări străine, să li se interzică sub pedeapsă aspră, să slujească Liturghia, să administreze tainele sau să îndeplinească vreă altă funcție preoțească. Se cerea ca pe viitor, nici o persoană de rit grec din Transilvania să nu meargă într-o țară străină pentru a primi de acolo hirotonia; în caz contrar aceștia urmau a fi pedepsiți ca unii refractari ce n-au respectat ordinele țării³⁸.

Cei care au apostaziat de la unire la îndemnul neuniților, trebuiau tratați cu indulgență, atât timp cât se comportau pașnic și nu tulburau liniștea internă a țării³⁹.

Împotriva emisarilor străini veniți în principat care au provocat tensiuni întreținute apoi de actele violente, culpabile, ale românilor care au părăsit unirea, s-au dispus măsuri aspre, chiar și pedeapsa cu moartea, dar specificându-se permanent faptul că aceste pedepse nu trebuiau aplicate în cazul apostaziei de la unire, ci doar în situațiile în care unii locuitori ai principatului care părăsiseră unirea deveneau „agitatori și tulburători ai ordinii publice”⁴⁰. Instigatorii la răzvrătiri și cei care au mers prea departe în răscolirea și instigarea poporului, astfel încât preoții uniți au fost loviți și răniți,

seye, nicht mindes ratione dessen Cleri, und unierten wallachischen Nation wegen deme, das diese alles Vertrauen auf das Hof's Versprechungen verlohren, beygerücket, hierüber seie sich deutlicher zu expliciren”. Vezi: Kriegsarchiv Wien, HKR, Prot. Registratur, 6 Juni 1744, nr. 104, fol. 1537v, 1538r.

³⁶ HKA, *Siebenbürger Akten*, rote Nr. 56, 8 iunie 1746, fol. 520-522, 565: „gegen jene, welche aus eine blossen ignoranz, und in der falschen einbildung, als ob Wir der ritum graecum völlig aufheben wollten, von der Union abgefallen seynd, nach dem voringefasten principio keine schärffe oder gewalt gebrauchet”.

³⁷ Silviu Dragomir, *op. cit.*, Anexe, Doc. 35: „quia ex praememoratatum comissionum stylo videtur, Vos quadantenus distinctionem rituum facere, cum tamen ritus graecus vere Unitus aequae catholicus sit, ac ritus latinus prout id satis expressum habetur in articulis a vobis submissis et a Majestate Nostra confirmatis, noveritis ipsos quoque graeci ritus unitos, catholicus esse, aequae ac latini ritus”.

³⁸ HKA, *Siebenbürger Akten*, rote Nr. 56, 8 iunie 1746, fol. 520-522, 565: „Jene poppen, welche gebohrene sibenbürgische landes kinder seynd – die weihe von einen unirten Bischoffen empfangen, und folglich von der Union abtrunig – oder nach dem eingang deren obmeltten Schismatischen Aufwieglern und Verführer, in der Wallachey oder Moldau ordiniret worden, mit diesen haben Wir ein anders zu beobachten, und die erstere hiervon oder die apostatierte dem unirten Bischoffen, oder dessen Vicario zu übergeben, denen lezteren oder in fremdben landen ordinirten aber in Sibenbürgen eine Messe zu lesen, oder die Sacramenta zu administrieren, oder eine andere priesterliche function zu verrichten unter schwerer straff verbiethen lassen, auch pro futuro in land kund zu machen anbefohlen, das generaliter niemand graeci ritus aus Sibenbürgen in fremdben auswertige lande, umb alda die sacros ordines zu nehmen sich begeben, als in widrigen, selber qua refractoris Unserer Landes-fürstlich anordnungen abgestraffet werden solle”.

³⁹ HHStA, *Illyrico-Serbica*, Kt. 4, Conv.1, 26 aprilie 1756, fol. 93r-107r: „Auch mit denenjenigen, welche auf Anlas der non Unitor von der Union abgetreten, so ferne sie sich nur friedsam verhalten, und den inneren Ruhestand des Landes zu stöhren sich enthalten würden, conniventer zu verfahren”.

⁴⁰ HHStA Wien, *Staatskanzlei Vortäge*, Kt. 84, 8 ianuarie 1759, fol. 46r: „Doch mit dem jederzeit beygefügten Anfang daß gegen sie nicht als apostatae, sondern als concitatores und perturbatores quietis publicae zu verfahren wäre”.

cei care s-au împotrivit ordinelor imperiale sau ale guvernului transilvan și au îndemnat poporul împotriva unirii, trebuiau arestați⁴¹.

III. 3. Aducerea înapoi la unire

Rezoluțiile imperiale emise pe baza conferințelor ministeriale dispuneau guvernului și guvernatorului din Transilvania ca în chestiunile religioase să nu se acționeze prin folosirea violenței și constrângerii. Românii care nu doreau să îmbrățișeze unirea să nu fie constrânși nicidecum la aceasta prin mijloace aspre, ci prin învățătura utilă și prin exemplul pozitiv al clerului unit, prin mijloace blânde și domoale⁴².

Poziția ministrului Bartenstein

Bartenstein considera că nu e deloc eficientă doar aderarea prin consimțământ la unire, fără conștientizarea mărturisirii și fără a ști nici măcar deosebirea dintre mărturisirea actuală și cea precedentă. Unirea, în esența ei, ar putea fi promovată mult mai mult, printr-o instruire solidă, decât prin abordarea acestei lucrări în ordine inversă. Considera regretabil faptul că între anii 1698-1744, clerul unit nu s-a îngrijit decât de satisfacerea libertăților acordate și de procurarea zecuielilor, fără a se interesa de unire sau de a instrui pe alții în unire⁴³.

Într-un proiect complex privitor la unirea națiunii ilirice cu Biserica latină, Bartenstein propunea cu consecvență, „instruirea religioasă moderată și dragostea creștină”⁴⁴, ca metode de întărire a unirii în imperiu, criticând categoric constrângerea religioasă. Considera că este inutil și chiar păgubitor pentru unire, exprimarea unei antipatii și uri publice împotriva tuturor celor ce sunt neuniți, care ar putea fi percepute în mod dureros, mai ales într-un decret public.

A arătat în mod repetat, în referatele și rapoartele sale către Maria Tereza și cancelarul Kaunitz, faptul că trebuia evitată orice constrângere în chestiunile religioase. Propunea folosirea metodelor moderate și nu a celor aspre, de constrângere⁴⁵. Ura manifestată împotriva neuniților o considera ca fiind ceva păgubitor⁴⁶. Era de părere că mulți dintre cei care arătau un zel mare pentru unire, nu știau temeinic nici măcar în ce constă aceasta cu adevărat, nici adevărata deosebire dintre uniți și neuniți.

Pentru a diminua „înfierbântarea foarte păgubitoare atât pentru stat cât și pentru religie”, acesta cerea să se utilizeze metode prin care nici o parte să nu se simtă lezată, „trăind și lăsând și pe celălalt să trăiască”⁴⁷. A arătat de asemenea faptul că la începutul anilor 50, conferințele ministeriale ținute sub conducerea grafului Königsseg⁴⁸ au propus mereu evitarea constrângerii religioase, dar în același timp, pedepsirea celor care tulburau liniștea publică, pentru ca religia catolică dominantă să nu

⁴¹ HKA, *Siebenbürger Akten*, rote Nr. 56, 8 iunie 1746, fol. 520-522, 565: „Die rädelsführer und jene, welche in dieser aufwiegl – und verführung des Volckhes all zuweit gegangen, als seyend jene, so die griechische unierte geistlichen gepflegen und verwundet – Unseren gnädigsten Befehlen oder denen von Unseren Landes Gubernio beschehene anordnung sich widerspenstig erweisen, das Volk zu etwas so unserer gnädigst intention und der union entgegen ist beredet [...] als gleich zu incaptiviren seynd”.

⁴² HHStA, *Illyrico-Serbica*, Kt. 4, Conv. 1, 26 aprilie 1756, fol. 93r-107r: „Die sich zur Union nicht bekennen wollende Wallachen zu solcher keines weegs mit geschärfften Mitteln anzuhalten, sondern durch heilsame Lehre, und guten Exempel des Cleri Uniti sanfft, und gelind dazu zu belangen”.

⁴³ HHStA, *Staatskanzlei-Vorträge*, Kt. 65, 17 noiembrie 1750, fol. 28r-30v: „Und ist gar sehr zu bedauern daß vom Jahr 1698 biß 1744 vom so genannten Clero unito sich nur umb den genuß derer verliehener freyheiten und beziehenden zehenden, nicht aber umb sich selbst, oder andere in der Union zu instruiren, bekümmert worden”.

⁴⁴ HHStA Wien, *Illyrico-Serbica*, Kt. 3, 29 Sept. 1753, fol. 125: „Richtig ist untereinsten, das je erwünschlicher die wahre Vereinigung beeden Kirchen ist, je mehr dieselbe zu erleichtern gesucht werden müsse, und das da selten ein so grosses werk auf einmahl, weniger mit ungestümme, und gewalt erzwungen werden mag, stükweis nach und nach, und so hierunter füzugehen seye, das durch sanfmüthigen unterricht, milde und christliche liebe vielmehr die Herzen und gemüther gewonnen, als ein verstelt-heinhlerischer beyfall, so gemeiniglich noch ärger, als eine unterschiedene offentliche glaubens bekandtnus zu seyn pflaget, bewürket werde”. Vezi și Em. Turczynski, *op. cit.*, p. 140.

⁴⁵ HHStA Wien, *Staatskanzlei-Vorträge*, Kt. 59, 21 März 1748, fol. 114r: „Die gelindere mittel vor denen schärfe von zwangs mittlen vorher zu gehen haben”.

⁴⁶ *Ibidem*, fol. 114r: „Nun ist zwar von darumben nichts, was füglich zum behuff der Union beschehen kan, zu unterlassen, ohnnöthig aber, ohn nutz, und sogar auch der union schädlich, eine offentliche abneygung und has gegen alle so nicht uniti seind, zu ausseren [...]”.

⁴⁷ HHStA Wien, *Illyrico-Serbica*, Kt. 4, Konv. C, 10 Juni 1755, fol. 262; vezi și Em. Turczynski, *op. cit.*, p. 131.

⁴⁸ Königsseg Erps a fost președinte al Deputației aulice ilirice între anii 1751-1755 și ministru special în chestiunile transilvane între anii 1755-1757 (vezi Friedrich Walter, *Die österreichische Zentralverwaltung*, S. 234-235).

fie dezavantajată prin aceasta⁴⁹. În toate conferințele și decretele imperiale s-a promovat „dublul principiu”, potrivit căruia exercitarea cultului religios al celor de altă credință să fie permis, cu condiția unui comportament liniștit⁵⁰.

La 21 octombrie 1758, același ministru propunea ca în dispoziția imperială ce urma a fi trimisă mitropolitului din Karlovitz, să se specifice faptul că „dorința Majestății Sale nu este de a constrânge religios pe cei care trăiau în liniște și supunere”⁵¹. În cazul în care „neuniții” din principat erau tulburați în toleranța cultului lor religios, ei urmau să-și înainteze plângerile autorităților locale; în cazul nemulțumirilor mai departe existente, se puteau adresa direct Curții imperiale. A propus de asemenea, evitarea constrângerii confesionale împotriva „neuniților”, un conducător bisericesc pentru ei și folosirea tuturor metodelor adecvate pentru convertirea lor. Cei care, după o perioadă de instruire creștină, părăseau unirea, întorcându-se la „schismatici”, urmau a fi pedepsiți⁵². După opinia sa, preoții uniți din Transilvania nu s-au ocupat suficient de unire. Și-au urmărit doar propriile interese, neatrăgând poporul suficient de convingător la unire. Unirea va avea mult mai mult folos și câștig de cauză dacă s-ar baza pe o educație solidă și nu doar pe o mărturisire verbală⁵³.

Bartenstein nu a fost de acord nici cu măsurile luate de autoritățile bisericești, politice și militare din Transilvania împotriva românilor ortodocși. A criticat măsurile violente dispuse de episcopul unit Petru Pavel Aron împotriva „neuniților”, arătând faptul că aceste măsuri contraveneau propunerilor făcute de conferințele ministeriale din anii precedenți⁵⁴. Atitudinea episcopului unit Aron a fost criticată la 14 iulie 1756 și de către cancelarul aulic transilvan Gabriel Bethlen. Guvernul transilvan urma să pretindă ierarhului român unit să-și exercite activitatea pastorală cu moderație. Împreună cu preoții săi să se abțină pe viitor de la toate măsurile de pedepsire sau nelegiuire despre care a făcut adesea plângere poporul.

Poziția cancelarului Kaunitz

O opinie asemănătoare în legătură cu modul de promovare, extindere și întărire a Unirii în Transilvania a avut și cancelarul Kaunitz. Își baza considerațiile pe afirmația repetată a mai multor oameni de stat austrieci potrivit căreia, constrângerea confesională „era atât împotriva esenței creștinismului cât și împotriva politicii inteligente de stat și a rațiunii sănătoase”⁵⁵, fiind împotriva

⁴⁹ HHStA Wien, *Illyrico-Serbica*, Kt. 5, Conv. 3, 17 Oktober 1758, fol. 23r-v: „bey des Herrn Feld Marschallen Grafen von Königsegg. Excellenz gehaltenen Conferenzen für gut befunden, und allerhöchster orthen beangenehmet worden – nemblich das man allen Verdacht eines Gewisens Zwangs denen Innwohnern zu benehmen, Sorge tragen, zugleich jedoch ausdrücklich beyfügen solle, das sie sich bey ansonsten, als concitatores und perturbatores quietis publicae zu erwarten habender schwerer Bestrafung, ruhig und gehorsam zu betragen, und der herrschenden Religion im geringsten nichts in weeg zu legen hätten”.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ HHStA Wien, *Illyrico-Serbica*, Kt. 5, Conv. 3, 21 Oktober 1758, fol. 38r: „Ihro Mayestät Meynung und will ist nicht jemanden, so in Ruhe und gehorsam verbleibet, einen Gewisens Zwang anthun zu lasen”.

⁵² HHStA Wien, *Illyrico-Serbica*, Kt. 5, Conv. 4, 30 April 1759, fol. 53r:

„Woraus mir zu fliesen geschienen,

1-o das denen tolerirten kein Gewisens Zwang angethan,

2-o ihnen ein Geistliches Oberhaupt nicht versaget, doch

3-o zu ihrer Bekehrung alle diensahme Mittel angewendet,

4-o gegen die solchergestalten bekehrte, wann sie nach dem ihnen beygebrachten sanfften khristischen Unterricht zu dem Schismate zuruckkehren, willkührlich bestraffet werden mögen;

NB. auser deme aber 5-o sowohl die Billigkeit, als das Besten des Staats erheische, denen tolerirten nicht nur die Toleranz zu vergönnen, sonderen auch sie derenthalben zu beruhigen”.

⁵³ HHStA Wien, *Staatskanzlei-Vorträge*, Kt. 65, 17 Nov. 1750, fol. 30v: „Und ist gar sehr zu bedauern daß vom Jahr 1698 biß 1744 vom so genannten Clero unito sich nur umb den genuß derer verliehener freyheiten und beziehenden zehenden, nicht aber umb sich selbst, oder andere in der Union zu instruiren, bekümmert worden”.

⁵⁴ HHStA Wien, *Illyrico-Serbica*, Kt. 5, Conv.1, 4 Dezember 1758, fol. 42v-43r: „Gegen einen concitatorem hätte das Gubern, und nicht der Unirte, ohnedas nicht zum besten sich betragende Bischoff zu verfahren gehabt – indeme was von diesem beschiehet, für einen religions Zwang angesehen wird, So [...] demjenigen zuwieder lauffen würde, was in denen älteren Conferenz Referaten vielfältig ingerathen worden [...]; So wäre doch die alleinige Entfliehung des Protopoppen Jonas nach Russland allschon ein so groses Übel [...]; Unschwer ist sich vorzustellen was er von des Unirten Bischoffs Bedrukungen des nicht Unirten Wallachischen Volcks dortigen Hoff beybringen”.

⁵⁵ Statsarchiv Sibiu, *Rosenfeld Sammlung*, H. 6-9, nr. 33, fol. 562; vezi și Eud. Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, București, 1900, p. 197-198; Aug. Bunea, *op. cit.*, p. 127-128; Silviu Dragomir, *op. cit.*, vol. II, p. 75-77.

iubirii creștine, urmând să aducă doar pagube religiei și nicidecum, vreun folos⁵⁶. Această atitudine era însă, „o chestiune comodă pentru conducătorii bisericești și lumești leneși și ignorați, care trebuiau să dea socoteală în fața lui Dumnezeu, deoarece, prin neglijență, propriul interes și zelul orb, au împiedicat întărirea unirii, ducând-o la ruină, datorită lipsei instruirii religioase”⁵⁷. Răul trebuia căutat la rădăcină, iar lucrurile, văzute așa cum erau și nu cum ar fi trebuit să fie. Cei care trebuiau să pună în practică deciziile imperiale, nu s-au comportat ca atare. Înclinarea spre măsuri de constrângere și ura împotriva tuturor ilirilor era prea adâncă, încât să se mai fi așteptat promisiunea vreunei schimbări de atitudine⁵⁸. Măsurile de constrângere puteau determina emigrări și rebeliuni. Cele câteva milioane de greci neuniți, care trăiau în monarhie, ar fi putut fi considerați o comoară pentru casa imperială. Aceștia ar fi putut aduce avantaje statului, dacă erau protejați în mod susținut în fața tuturor tendințelor de exploatare, nedreptăți și celelalte lucruri de care se plângeau⁵⁹.

În referatele sale înaintate împărătesei, acesta a informat-o de faptul că în pofida numeroaselor propuneri ale conferințelor ministeriale și a rezoluțiilor imperiale dispuse în acest sens, starea de liniște nu s-a putut restabili în principat⁶⁰. Cauza răului consta într-un zel orb și necreștin, cât și în intenții interesate⁶¹. Ministrul a propus ca pe viitor să se interzică categoric toate constrângerile confesionale la adresa ilirilor și în general la adresa tuturor celor de o altă credință greșită, fiindu-le permis celor ce doreau, să-și prezinte plângerile direct Curții⁶². Pentru înlăturarea tensiunilor dintre uniți și neuniți trebuia ca fiecare parte să fie egal îndreptățită⁶³. Catholicilor, uniților și celor de „credință grecească” să li se permită să-și înainteze plângerile direct ministrului Kaunitz⁶⁴. La fiecare patru sau șase săptămâni, să se convoace la Viena o conferință care să dezbată chestiunile legate de Transilvania, după care cancelarul de stat să înainteze împărătesei concluziile sale.

Propunerile făcute de Kaunitz au fost aprobate de Maria Tereza⁶⁵. Poziția sa foarte influentă la Curte poate fi constatată și în ceea ce privește metoda desfășurării acestor conferințe ministeriale. Înaintea redactării rezoluției finale, împărăteasa cerea încă o dată ministrului Kaunitz să-și prezinte punctul de vedere cu privire la problematica discutată în cadrul fiecărei conferințe.

⁵⁶ HHStA Wien, *Illyrico-Serbica*, Kt. 3, 21 April 1754, fol. 371: „So erkenne zwar die Richtigkeit des Grund Satzes, daß alles, was auf einen Gewissens Zwang abzielet, der christlichen Liebe zu wieder seye, und ein zelus indiscretus durch erfahrung der gemüter der Religion weit größeren Schaden als Nutzen verursache”.

⁵⁷ Aug. Bunea, *op. cit.*, p. 128.

⁵⁸ HHStA Wien, *Staatskanzlei-Vorträge*, Kt. 83, 9 Oktober 1758, fol. 127v: „Wann man sich mit der Hofnung schmeicheln könnte, dasz diejenige so Euer Maytt. Weiseste, und gerechtste Anordnungen wegen denen gegen die Graecos non unitos zu beobachtenden maass-Regeln zu vollziehen haben; so dürfte nicht so gar schwer fallen, andere sowohl dem Staat, als der herrschenden religion erspriessliche Hülf-Mittel ausfindig zu machen; allein diese Hofnung muss nach der so vielfältigen Erfahrung fürganz vergeblich ansehen; und die Neigung zu Zwangs-Mitler nebst dem Hass gegen alle Illyrier ist alzu tief eingewurzelt, als dass sich disfalls eine Abänderung zu versprechen seyn solte”.

⁵⁹ *Ibidem*, fol. 127v: „Die auf etliche millionen Seelen hinauslaufende Anzahl deren Graecorum non unitorum so unter Euer Mayestät allerhöchsten Bottmäsigkeit stehen, sind meines wenigstens ermessen, als ein Schatz und wahres kleinod des durchläuchtigsten Erzhauses zu betrachten, von welchem künftighin noch grösten Vortheil als bishero, vor den Staat gezogen werden konnten, wan sie nur im geistlichen und weltlichen gegen alle Bedrückungen Ungerchtigkeiten und befugte Beschwerden mit rechtem Nachdruck geschutzet, und so geführet werden, wie einer rauhen und kriegerischen Nation nach denen Regeln der Vorsicht begegnet werden soll”.

⁶⁰ HHStA Wien, *Illyrico-Serbica*, Kt. 5, Conv. 1, 7 Dezember 1758, fol. 67v: „Und ohngeachtet der vielfältigen Conferenz – Beratschlagungen auch hierauf erfolgter Allerhöchster Entscheidungen, hat dannach kein dauerhaftes Systema zu Stand gebracht werden können”.

⁶¹ *Ibidem*, fol. 67v: „Die Ursach des Übels steckt in einem blinden, und unchristlichen Religions-Eifer, wie auch in interessirten Absichten”.

⁶² *Ibidem*, fol. 69: „nicht nur alle Bedrückungen und Gewissens Zwang in ansehung der Illyrier, und überhaupt aller irr-Glaubiger auf das schärfste verbothen, sondern auch bestraffet, mithin alle Beschwerden nach Recht und Billigkeit abgethan werden”.

⁶³ HHStA Wien, *Staatskanzlei-Vorträge*, Kt. 84, 16 Jänner 1759, fol. 36v: „einem jeden Theil gleiche Gerechtigkeit wiederfahren zu lassen, und versicheret zu seyn, das die allerhöchste Befehle auch zu ihrer vollkommenen Vollsterckung gelangen”.

⁶⁴ *Ibidem*, fol. 38v: „als wann Euer Mayestät Allergnädigst gefällig wäre, den gemessenen Befehl zu ertheilen, das 1-mo zwar alle katholische und uniti, wie auch die Griechische Glaubens-genossen ihre vermeintliche Beschwerden und Klagden bey der behörigen Instanz anzubringen hätten”.

⁶⁵ *Ibidem*, fol. 39r. Pe document apare scrisul personal al Mariei Theresa: „Habe also resolvirt”.

În anul 1759 același ministru a cerut din nou abținerea de la constrângerile confesionale împotriva românilor ortodocși din Transilvania⁶⁶. Datorită amploarei tensiunii înregistrate în principat, Curtea vieneză a hotărât numirea unei comisii imperiale care să cerceteze exact situația din Transilvania. La 10 martie 1761, Kaunitz scria împărătesei cu privire la membrii ce urmau a compune această comisie. Din ea trebuiau să facă parte oameni „inteligenți, precauți, fermi și înainte de toate, eliberați de orice prejudecată”⁶⁷. Comisia trebuia să utilizeze mijloacele cele mai folositoare pentru calmarea neliniștilor interne, să aibă în toate privințele ca îndreptar dreptatea și echitatea, să nu se grăbească la utilizarea forței, dar nici să afișeze o moderație prea fragilă. Să descopere adevărata cauză a tensiunilor, căutând astfel rezolvarea pozitivă a lucrurilor⁶⁸. Ministrul arăta în continuare, cât de mult rău puteau aduce prejudecățile, zelul exagerat și măsurile violente în executarea ordinelor prea înalte⁶⁹.

Poziția ministrului Ulfeld

Ministrul pentru chestiunile transilvane, Ulfeld, a confirmat aceeași metodă moderată de acțiune, dispusă și în anii anteriori în Transilvania. Protocolul semnat la 26 aprilie 1756 atestă faptul că și în anii 1749 și 1752, guvernului și guvernatorului din Transilvania li s-au trimis decizii imperiale care vizau convertirea pașnică la unire⁷⁰. Rezoluțiile imperiale elaborate la acea dată cereau autorităților locale să se abțină de la violență în chestiunile religioase. Acei români care nu doreau să îmbrățișeze unirea, nu trebuiau nicidecum constrânși la aceasta prin „măsuri violente”, ci prin „învățătura sănătoasă, exemplul bun al clerului unit, prin măsuri pașnice și moderate”⁷¹. Cei care, îndemnați de „neuniți”, părăsiseră unirea, urmau a fi trecuți cu vederea, în condițiile în care se comportau în liniște și nu tulburau liniștea internă a țării⁷². Și aceste propuneri primeau acordul împărătesei⁷³. La 11 decembrie 1755 Curtea din Viena dispuse constituirea unei comisii formată din reprezentanți ai armatei, administrației financiare și provinciale pentru cercetarea „gravaminelor” înaintate de mitropolitul Nenadovici și de episcopul unit din Transilvania la Viena⁷⁴.

Realitățile din Transilvania erau însă altele. În anul 1757, călugărul Nicodim se adresa țarinei Elisabeta Petrovna, făcându-i cunoscute măsurile de constrângere la unire, exercitate asupra românilor ortodocși din Transilvania: „Să te milostivești spre noi și să ne scoți dintru aciastă patimă, că știm că ești de Dumnezeu dăruită cu puterea aciasta, că suntem năcăjiți așa tocma ca și mai de nainte creștinii în vremile împăraților celor tirani, în temnițe, în obezi și în legături, ne țin atâta cât și moarte ne vine multora dintru acea patimă, și bisericile și schiturile le pradă, și am jăluit dintru noi și la împărăția aciasta a noastră și ne-au răspuns că nu silește, iar deac-am venit la casele noastre nimica pace nu avem, numai ne silesc au să jurăm întru acelea dogme, au deaca nu, de loc ne pun la închisoare și de

⁶⁶ HHStA, *Illyrico-Serbica*, Kt. 5, Conv. 4, 1759, fol. 98v: „Das man ferner in Religions-Sachen mit Zwang, und Gewaltsamkeit niemahls fürgehen solle, wäre durch so viele Proben ohne das schon erwiesen, das hierüber eine längere Rede zu machen überflüssig seye, auch dessen eigene vielfältige Erfahrung solches belehret habe”.

⁶⁷ HHStA Wien, *Staatskanzlei-Vorträge*, Kt. 88, 10 März 1761, fol. 81r: „es wird alles darauf ankommen daß die allergnädigst ernannte Commission mit vernünftige, vorsichtigen, standhaften, und von allem Vorurtheil befreiten-tüchtigen Mitglieder besetzt werde”.

⁶⁸ *Ibidem*, fol. 81r: „dergestalt zu Wercke gehe, das sie die dienlichste Mittel zu Stillung der innerlichen Unruhe ergreiffe, in allen Stücken die Gerech und Billigkeit zur Richtschnur nehme, sich bei gebrauchender Gewalt nicht übereile, noch einer allzugrossen und weichlichen Mässigung statt gebe, sondern die Quelle des Übels recht eingehe, und solches aus dem Grund zu heilen suche”.

⁶⁹ *Ibidem*, fol. 81v: „die Erfahrung nur allzuviel gelehret hat, was durch Vorurtheile, übertriebenen Eifer, und üble Maasnehm wie auch Befolgung der allerhöchsten Befehle für Unheil gestiftet werden könnte”.

⁷⁰ HHStA Wien, *Illyrico-Serbica*, Kt. 4, Conv.1, 26 April 1756, fol. 102v: „in Religiosis nicht gewaltsam, und coactive fürgegangen werde, haben Euer Kayserliche Königliche Mayestät auf wiederholtes Einrathen Allerhöchst dero Ministerial Conferenz in Annis 1749 und 1752 dem Siebenbürgischen Gubernio, und respective Gubernatori allergnädigst anbefohlen”.

⁷¹ *Ibidem*, fol. 102v: „die sich zur Union nich bekennen wollende Wallachen zu solcher keines weegs mit geschärfften Mitteln anzuhalten, sondern durch heilsame Lehre, und guten Exempel des Cleri Uniti sanfft, und gelind dazu zu belangen”.

⁷² *Ibidem*, fol. 102v: „Ja auch mit denenjenigen, welche auf Anlas der non Unitorum von der Union abgetreten, so ferne sie sich nur friedsam verhalten, und den inneren Ruhestand des Landes zu stöhren sich enthalten würden, conniventer zu verfare”.

⁷³ *Ibidem*, fol. 107v: „Resolutio Caes.Regia: Placet. Verlangen eine Abschrift von beeden Referaten”.

⁷⁴ *Ibidem*, fol. 100v: „So ist auch endlichen untern 11-ten December des jüngst verwichenen 1755-ten Jahres laut Beylaage sub Lit. C zu genaueste Untersuchung deren von den dick bemelten Ertz-Bischoffen zu Carlovicz dann auch den in Siebenbürgen Unirten Bischoffen zu Fogaras vorgebrachten Beschwernissen eine unpartheysche Commission ex Statu Militari, Camerali et Provinciali angeordnet worden, welche über die ihr aufgetragene verrichtungen den vollständigen Bericht Euer Kaiserlichen Königlichen Mayestät einzusenden haben solle”.

acolo nu putem să scăpăm, ci numai au să ne lepădăm de credință au să murim închiși și în locuri străine fugind de vrăjmașii noștri uniți [...]”⁷⁵.

Concluzii

În cadrul consfătuirilor ministeriale, cercurile politice conducătoare din Viena și-au schimbat în timp, conceptul despre ceea ce consideraseră până atunci a fi premisele necesare ale unei uniri autentice.

„Punctul de vedere al ministrului Ulfeld era compatibil cu conceptul unei uniri în spiritul sinodului florentin, aflându-se în opoziție cu ministrul Bartenstein care a văzut în ignoranța poporului român simplu un motiv pentru considerația că în cazul majorității românilor din Transilvania n-a putut fi vorba niciodată, de o adevărată aprobare a unirii. Opiniile sale cu referire la necesitatea unei primiri conștiente a unirii de către credincioși fiecare în parte – despre necesitatea unei convertiri directe a persoanelor – s-a impus în rândul autorităților din Viena, cu cât mai îndelungat, cu atât mai decisiv și aceasta a determinat ca și în Viena să fie însușit punctul de vedere potrivit căruia unirea din Transilvania urma să fie analizată mai puțin din perspectiva sinodului de unire și a episcopului său, cât mai ales din perspectiva convertirii persoanelor individuale la unire”⁷⁶.

În pofida unei opinii unanime care să se fi impus în cadrul conferințelor ministeriale din Viena, a învins tot mai mult ideea că însăși unirea și liniștea publică a principatului, pot fi asigurate mai bine prin acordarea toleranței pentru românii neuniți⁷⁷.

MIHAI SĂSĂUJAN

---

⁷⁵ Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii [...]*, vol. II, p. 390.

⁷⁶ Ernst Chr. Suttner, *Unirea bisericească din Transilvania 1697-1761. Străduința pentru comuniune sacramentală dintre Bisericile surori degenerază în convertirea creștinilor ortodocși la catolicism*, în *Teologia*, nr. 2, 1997, p. 46-56.

⁷⁷ Karl Heinz Frankl, *apreciere – în calitate de al doilea referent științific – în referatul tezei de doctorat intitulată „Politica bisericească a Curții din Viena în Transilvania în timpul Mariei Tereza”, a domnului Mihai Săsăujan, susținută la Viena în noiembrie 1996.*